

ВИМОГИ ДО КАПІТАЛУ ЯК ОСНОВА ПРУДЕНЦІЙНОГО НАГЛЯДУ ЗА СТРАХОВИКОМ

Стаття присвячена огляду правових вимог до капіталу страховика як основної гарантії його платоспроможності та основного елементу пруденційного нагляду за страховиками. Основний акцент у статті робиться на порівнянні вимог до капіталу страховиків, які існують в країнах ЄС, США, Канаді та Україні, а також концепцій, розроблених Міжнародною асоціацією страхових регуляторів (IAIS) щодо вимог до капіталу страховиків.

Ключові слова: страхування, страховий надгляд, страхове регулювання, пруденційний надгляд, капітал страховика.

Стаття посвячена огляду правових вимог до капіталу страховика як основної гарантії його платоспроможності та основного елементу пруденційного нагляду за страховиками. Основний акцент статті робиться на порівнянні вимог до капіталу страховиків, які існують в країнах ЄС, США, Канаді та Україні, а також концепцій, розроблених Міжнародною асоціацією страхових регуляторів (IAIS) щодо вимог до капіталу страховиків.

Ключевые слова: страхование, страховой надзор, страховое регулирование, пруденциальный надзор, капитал страховика.

The present article presents a review of the legal requirements to the capital of the insurance company as a primary guarantee of solvency of the insurer and as a main element of the prudential insurance supervision. The main emphasis in the article is laid on the comparison of the insurers' capital requirements in the EU countries, the US, Canada and Ukraine, as well as the concepts elaborated by the International Association of Insurance Supervisors (IAIS) in this regard.

Key words: insurance, insurance supervision, insurance regulation, prudential supervision, the insurer's capital.

Вимоги до капіталу страховика є основним елементом пруденційного нагляду за страховиком. Платоспроможність страховика є ключовим показником його фінансового стану, що передбачає можливість здійснювати страхові виплати. У випадку, якщо страхова компанія недооцінила страхові резерви, саме за рахунок власного капіталу вона може покрити свої збитки.

Вимоги до мінімального розміру капіталу, які складають основу страхового нагляду в розвинених країнах, базуються на розмірі капіталу та природі ризиків, які на себе бере страховик. Така взаємопов'язаність між капіталом страховика та ризиками призвела до розробки концепції капіталу, заснованого на ризику (*risk-based capital*). Її суть полягає в тому, що ризик має бути зменшений в тих сферах

діяльності страховика, де він є найбільш істотним. Ця концепція протилежна традиційному підходу до нагляду, відповідно до якого наглядовий орган намагається знайти проблему шляхом періодичних перевірок страховика. Основною проблемою традиційного підходу є те, що, як показує досвід багатьох країн, у випадку якщо в страховика виникли серйозні фінансові труднощі, він буде визнаним банкрутом. Постійне намагання виявити проблеми вимагає тривалого аналізу абсолютно всієї діяльності страховика, що пов'язаний із значними витратами. У випадку застосування концепції ризикового капіталу наглядовий орган визначає найбільш ризиковані сфери діяльності страховика і концентрує увагу саме на них, що значно зменшує обсяг контролю за страховиком на кількісному рівні. Така система не є ідеальною через необхідність складної наглядової інфраструктури, адже менш ризиковані операції страховика можуть також стати причиною неплатоспроможності, однак вірогідність розвитку саме такого сценарію є значно меншою.

Слід, однак, зазначити, що не всі розвинені країни сприймають концепцію капіталу, заснованого на ризику. Зокрема, країни ЄС до недавнього часу не послуговувалися нею, і до цього часу в ЄС не прийнята директива щодо вимог до капіталу страховиків. Водночас в США та деяких інших країнах світу концепція капіталу, заснованого на ризику, вже функціонує протягом тривалого часу¹.

Платоспроможність страховика залежить від перевищення спеціальних категорій активів над зобов'язаннями страховика. Визначення капіталу може значно відрізнятися в різних країнах, на відміну від визначення капіталу в банківській діяльності внаслідок затвердження єдиного підходу до капіталу Базельським комітетом². Слід зазначити, що Міжнародна асоціація страхових регуляторів (IAIS) зробила спробу гармонізувати підходи до визначення капіталу в «Принципах щодо адекватності капіталу та платоспроможності»³, відповідно до яких капітал повинен являти собою тривалу інвестицію коштів, бути вільним для покриття збитків, не встановлювати будь-яких обтяжень на прибуток страховика, у випадку банкрутства страховика капітал має бути відшкодований власникам лише після виплати вимог страховальників та інших кредиторів. Одну із останніх спроб IAIS дати визначення капіталу було зроблено в жовтні 2007 р.: капітал було визначено як перевищення активів над технічними резервами та іншими зобов'язаннями на безпечному рівні протягом визначеного часу⁴.

Існує декілька термінів, які означають капітал, зокрема, власний капітал, чисті активи, маржа платоспроможності. Слід розрізняти капітал та маржу платоспроможності. Маржа платоспроможності є величина, яка розраховується на базі ризиків, які на себе бере страховик. Максимальний розмір капіталу складає різниця між активами страховика за вирахуванням нематеріальних активів та зобов'язань страховика. В законодавстві України маржа платоспроможності називається нормативним запасом платоспроможності, а капітал має назву «фактичний запас платоспроможності (нетто-активи)». Отже, з метою перевірки адекватності капіталу страховика слід спочатку підрахувати нормативний запас платоспроможності, а потім порівняти його з фактичним запасом платоспроможності.

Правила розрахунку нормативного запасу платоспроможності гармонізовані на рівні ЄС. Відповідно до статті 30 Закону України «Про страхування», якою запроваджено вимоги ЄС для страховиків, що займаються страхуванням іншим, ніж страхування життя, маржа платоспроможності залежить від розміру страхових премій або виплат з урахуванням перестрахових платежів, а для страховиків

життя – від страхових резервів. В праві ЄС ця система підрахунку була розроблена на початку 70-х рр. минулого століття з метою підвищення якості нагляду за страховиками та отримала назву «Платоспроможність I» (*Solvency I*)⁵.

Слід зупинитись більш детально на недоліках цієї системи. По-перше, вона не сприймає концепції капіталу, заснованого на ризику, через те, що цілком базується на розмірі страхових премій, страхових виплат або страхових резервів. Отже, капітал, який підтримує страховик, має покривати лише страхові (андеррайтингові) ризики, що означає відсутність покриття таких ризиків, як кредитний, ризик ліквідності, операційний ризик. Разом з тим, наприклад, неврахування кредитного ризику означає, що вимоги до капіталу страховика жодним чином не залежать від фінансового стану його боржників. По-друге, в директивах ЄС та законодавстві України відсутні будь-які вимоги до якості активів, які мають представляти цей капітал (на відміну від вимог до капіталу, страхові резерви повинні бути покриті лише спеціальними категоріями активів, враховуючи обмеження на певний вид активу з метою диверсифікації активів). По-третє, чинна система регулювання платоспроможності не містить принципово різних підходів до різних видів страхування, що не може бути виправданим, враховуючи абсолютно різну природу різних видів страхування.

Основна мета концепції платоспроможності – це встановлення нагляду, заснованого на ризиках страховика. У випадку наявності вимог до капіталу, який заснований на ризиках, наглядовий орган отримує можливість попереджати неплатоспроможність страховика на ранніх стадіях, замість намагання подолати негативні наслідки банкрутства. Для того, щоб регулятор був здатним втручатись на ранніх стадіях, мають бути встановлені різні рівні платоспроможності. Це означає, що страховик, який порушує певний рівень платоспроможності, не позбавляється ліцензії, а лише стає об'єктом пильної уваги з боку регулятора, що може бути юридичною підставою для проведення перевірки⁶.

Капітал страховика, як і банку, складається з декількох елементів і поділяється на три рівні. До першого рівня страховик може відносити відповідні елементи без обмежень. До другого рівня страховик може відносити певні елементи, якщо їх розмір не перевищує перший рівень. До третього рівня страховик може відносити елементи у випадку погодження з наглядовим органом. Відповідно до права ЄС, капітал складається з наступних елементів (рівнів) (див. ст. 27 Директиви ЄС 2002/83/ЄС):

1. Перший рівень:

– акціонерний (статутний) капітал або, у випадку взаємного товариства, організаційний фонд та рахунки членів такого товариства, які відповідають певним вимогам;

– статутні резерви і вільні резерви, що не відповідають андеррайтинговим зобов'язанням;

– нерозподілений прибуток після вирахування дивідендів;

– прибутки від резервів;

2. Другий рівень:

– субординований борг та кумулятивний привілейований капітал в розмірі, що не перевищує 50% від загального розміру капіталу;

– цінні папери, що мають ознаки субординованого боргу

3. Третій рівень:

– половина несплаченого акціонерного капіталу;

– приховані резерви.

Акціонерний капітал визнається всіма юрисдикціями, адже він цілком відповідає встановленим IAS вимогам до капіталу. Важливою умовою є те, що акціонерний капітал має бути сплаченим для кваліфікації його як елементу капіталу. Основною проблемою акціонерного капіталу є те, що внаслідок появи останнім часом інноваційних інструментів межа між капіталом та звичайними зобов'язаннями є надто тонкою. Яскравим прикладом є певний клас привілейованих акцій, який дозволяє власнику таких акцій вимагати негайного викупу навіть за відсутності процедури ліквідації страховика. Основним критерієм при оцінці інструменту, який має властивості боргу як елементу капіталу, є відсутність можливості власника такого інструмента вимагати сплати боргу за власною ініціативою⁷.

Статутні резерви і вільні резерви – це будь-які резерви, крім страхових. Сутність таких резервів полягає в тому, що вони є власністю страховика, незважаючи на те, що страховик може мати певні обмеження на використання цих резервів (наприклад, мати зобов'язання тримати ці резерви в певних активах протягом певного періоду часу).

Нерозподілений прибуток страховика – це прибуток, який розраховується після спливу фінансового року і має бути підтверджений аудитором.

Прибутками від резервів можуть бути прибутки як від використання звичайних резервів страховика, так і страхових резервів. Для того щоб прибутки від страхових резервів можна було б віднести до капіталу, такі прибутки не мають належати страхувальникам. Прикладом, коли такі прибутки належать страхувальникам, а отже, не можуть бути кваліфіковані як елемент капіталу, є прибутки від страхових резервів, які розміщені за договорами страхування життя.

Субординований борг – це особливий різновид кредитного договору, за яким кредитор страховика значно обмежений у своїх правах. Субординований борг, зокрема, не може бути укладений на строк менш ніж 5 років і має містити умову, що він не може бути сплачений раніше за цей строк, крім випадків ліквідації страховика після задоволення всіх вимог страхувальників та інших кредиторів. Умови субординованого боргу також не можуть бути змінені без згоди наглядового органу (ст. 27 Директиви 2002/83/ЄС). Слід зазначити, що за своєю юридичною сутністю субординований борг набагато ближчий до поняття привілейованих акцій, ніж до звичайного боргового інструменту. Така схожість зумовлена тим, що як власник привілейованої акції, так і кредитор за субординованим боргом не мають права управляти товариством (приймати участь в голосуванні на зборах), але при цьому мають гарантований дохід (власник привілейованих акцій має право на дивіденди незалежно від фінансових результатів товариства, а кредитор субординованого боргу має право на відсотки за користування кредитом). Іншою схожою рисою є те, що як власник акцій, так і кредитор не мають право отримати свої інвестиції, крім випадку ліквідації компанії. Слід також зазначити, що у випадку ліквідації страховика власники привілейованих акцій будуть в одній черзі з кредиторами за субординованим боргом⁸. Така схожість цих двох інструментів зумовила деякі ініціативи на рівні ЄС щодо сприйняття субординованого боргу в певних межах як власного капіталу страховика без обмежень, які існують для капіталу другого рівня⁹.

Субординований борг є інноваційним інструментом, і його якості можуть дозволити регуляторам вийти на новий рівень. Деякі науковці вважають субординований борг регуляторним інструментом, якому має бути надана перевага¹⁰. Це

особливо стосується страховиків, які здійснюють страхування життя, та банківських установ. Оскільки власники субординованого боргу не мають права вимагати виплати протягом певного строку, вони будуть здійснювати постійний моніторинг страховика та вимагати вищий процент у випадку, якщо страховик має фінансові проблеми. Обмеження на погашення субординованого боргу протягом тривалого періоду часу гарантуватиме, що під час фінансової кризи страховик не матиме проблем з ліквідністю, адже інвестори будуть вимушені чекати до строку погашення.

Як було зазначено вище, система платоспроможності, яка запроваджена в США, базується на капіталі, заснованому на ризику. Ця концепція полягає в тому, що при розрахунку капіталу страховик має враховувати наступні ризики: ризик активу (ринковий або позиційний ризик), ризик зміни процентної ставки, андеррайтинговий ризик, кредитний ризик щодо перестраховиків. В той час як вимоги щодо покриття капіталом таких ризиків, як андеррайтинговий та кредитний, в США є подібними до ЄС, ризик активу та ризик зміни процентної ставки є особливою саме американської моделі. Ця модель ґрунтується на підходах до банківського капіталу, а саме активи розділені на групи і в залежності від групи активу страховик має забезпечити певний рівень капіталу проти цього активу (наприклад, якщо цим активом є нерухомість, страховик має тримати капітал в розмірі 10 відсотків від вартості нерухомості, а у випадку державних облігацій цей відсоток дорівнює нулю, що створює стимул для страховика тримати лише ліквідні активи)¹¹.

Слід зазначити, що система платоспроможності, заснована на преміях, яка зараз існує в ЄС, неспроможна дати об'єктивну оцінку необхідного капіталу у випадку, якщо страховик не здійснює діяльності (не отримує нових премій), однак продовжує функціонувати як страховик і несе відповідальність за полісами, виданими раніше.

Досвід розвинених країн свідчить, що вимоги до капіталу мають бути досить гнучкими. Зокрема, незважаючи на той факт, що вимоги до капіталу встановлюються на рівні закону або підзаконних актів і мають застосовуватись до всіх страховиків, які працюють на відповідному ринку, наглядовий орган повинен мати повноваження в певних випадках застосовувати індивідуальні вимоги до страховиків. Так, в Канаді наглядовий орган має право встановлювати вимоги до капіталу, які значно перевищують норми, встановлені законодавством¹². Слід, однак, зазначити, що такі повноваження можуть призвести до ще більш негативних результатів, адже зобов'язання підтримувати капітал на високому рівні значно збільшує витрати страховика і зменшує його конкурентоздатність порівняно з тими страховиками, які мають можливість тримати капітал в меншому розмірі.

Важливим моментом системи вимог до капіталу страховиків є концепція конфіденційності. Страховики, як правило, виступають за те, що інформація про результати розрахунку ризикового капіталу має бути конфіденційною та використовуватись лише регулятором для виконання своїх функцій. Регулятор, з іншого боку, може стверджувати, що з метою забезпечення такої цілі нагляду, як підтримання довіри до страхового ринку, він має відкривати певну інформацію. В США, наприклад, всі формули, які використовуються при підрахунку капіталу, є відкритою інформацією, а отже, використовуючи дані з балансу страховика, можна самостійно розрахувати капітал страховика. Саме цей аргумент був використаний, щоб зробити дані про капітал страховика конфіденційною інформацією¹³.

Отже, вимоги до платоспроможності страховика покликані перш за все зменшити вірогідність ліквідації страховика та виконувати функцію “буферу” проти непередбачуваних збитків. Існування різних рівнів платоспроможності дозволяє побудувати систему «раннього реагування» з боку наглядового органу, який матиме можливість втрутитись в ситуацію на ранній стадії. Ключовою функцією капіталу є також підвищення рівня довіри до страхового сектору в цілому. Така довіра зумовлена тим, що страхувальники усвідомлюють, що наявність вимог до капіталу змушує власників страховика забезпечити якісну систему управління ризиками. Слід також зазначити, що вимоги до капіталу не повинні гарантувати відсутність банкрутств у страховому секторі. Така ситуація призвела б до відсутності ризику, що позбавило б стимулу страхувальників укладати угоди з фінансово-стабільними страховиками і що в свою чергу позбавило б останніх стимулу більш якісно контролювати ризики. Однак проблемним питанням є те, що у випадку якщо формула розрахунку капіталу цілком базується на принципах, встановлених регулятором, і участь страховика є мінімальною, він може приймати рішення на підставі розрахунку формули капіталу, а не застосовуючи власні розробки ризик-менеджменту. Це одна із проблем, яку покликана вирішити нова Директива ЄС щодо платоспроможності, яка дозволить за певних умов страховикам використовувати власну формулу розрахунку капіталу, що відповідає специфіці бізнесу конкретного страховика.

1. *Hohlfeld K.* Current Priorities in International Standard Setting on Insurance Supervision // The Geneva Papers, on Risk and Insurance. – 2004. – Vol. 29. – No.1. – P. 81.
2. *Basel Committee on Banking Supervision* «International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards» (July 1988) // <http://www.bis.org/publ/bcbasc111.pdf>.
3. *IAIS Principles on Capital Adequacy and Solvency* (January 2002) // http://www.iaisweb.org/_temp/Principles_on_capital_adequacy_and_solvency.pdf. – P. 8.
4. *IAIS Guidance Paper on the Structure of Regulatory Capital Requirements* (2007) // http://www.iaisweb.org/_temp/2_1_1_Guidance_paper_on_the_structure_of_regulatory_capital_requirements.pdf. – P. 6.
5. *Linder U., Ronkainen V.* Solvency II – Towards a New Insurance Supervisory System in the EU // *Scandinavian Actuarial Journal*. – 2004. – Issue 6. – P. 462.
6. *IAIS Solvency Control Levels Guidance Paper* (2003) // http://www.iaisweb.org/_temp/Solvency_control_levels_guidance_paper.pdf.
7. *Committee of European Insurance and Occupational Pensions Supervisors* «Comparison of the Sectoral rules for the Eligibility of Capital Instruments into Regulatory Capital» (2007) // <http://www.ceiops.org/media/files/publications/submissionstotheec/Comparisonofsectoralrulescapitalinstruments.pdf>. – P. 17.
8. *Committee of European Banking Supervisors* «First part of CEBS Technical Advice to the European Commission on Own Funds – Analyses of the Capital Instruments Recently Created by the Industry» (2006) // <http://www.e-bs.org/Advice/OF-part1.pdf>. – P. 8.
9. *Committee of European Insurance and Occupational Pensions Supervisors* «Treatment of deeply subordinated debt» (2005) // <http://www.ceiops.org/content/view/full/14/18/#CP12>. – P. 5.
10. *Evanoff D.D.* Preferred sources of market discipline // *The Yale Journal of Regulation*. – 1993. – Vol. 10. – P. 358.
11. *IAIS on Solvency, Solvency Assessments and Actuarial Issues: An IAIS Issues Paper (Final Version)* (2000) // http://www.iaisweb.org/_temp/Solvency_assessments_and_actuarial_issues.pdf. – P. 29.
12. *Condon B.J., Sadka J.C., Sinha T.* Insurance Regulation in North America. Integrating American, Canadian and Mexican Markets. – Boston: Kluwer Law International, 2003. – P. 70.
13. *Barth M.* Risk-Based Capital. A Retrospective // *Journal of Insurance Regulation*. – 2001. – Vol.20. – Issue 2. – P. 238.